

KRITIKA

KRITIKA-MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT
MEGJELENIK: HAVONTA KÉTSZER

SZERKESZTI:
HALASI ANDOR

ÉS
KÁRPÁTI AURÉL

ELOFIZETÉSI ÁRA:

EGY ÉVRE: 6 KOR.

FELEVRE: 3 KOR.

SZERKESZTŐSÉG

ÉS
KIADÓHIVATAL:

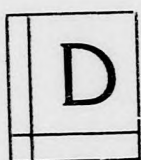
BUDAPEST, VIII.

RÖKK-SZILÁRD-U. 27.

4 SZ.

H.m.

élben halt meg. Nem kellett hozzászoktatnia a szemét fogyó fényhez, enyésző meleghez: az alkonyathoz. Egyformán távol napkeltétől, napnyugtától, — mikor legtöbb a sugár és legkevesebb az árnyék, — hagyta abba az életet. Nem illett volna hozzá a délután, az este. Nagyon szerette a napot. Büszke nagyúr volt. Nem akarta megvárni, míg kifakulnak az aranyos színek s végzetes csendben egyre hosszabbra nőnek az árnyak. Tűzzel elöntött nyári ég kékjébe káprázott bele a szeme. Ennél nagyszerűbbet nem adhat az élet, — mondta csendesesen — és leeresztette pillái függönyét.

Szeretném úgy leírni ezt a szót: veszteség, hogy annak rettenetes tragikumát döbbenve érezzék. Veszteség. Valami, ami kiszakadt belőlünk, ami hiányzik, amit hiába akar bárki kipótolni. A milói Venus két karjának nem jöhet új szobrása.

Egy európai magyar ment el innen.

Európai magyar, abból a legritkább, legértékesebb fajtából, amelyből egy század alatt csak négy-öt mer megszületni itt a kunhalmok országában.

Egy egész ember, egy harmonikus, nagy bölcs, egy zseniális íróművész eresztette el a kezünket.

*

Sohasem verekedett az étellel, mert megértette. Sohasem csúfolódott emberi nyomorúságokon, félszegségeken, de elnézően, szeliden mosolyogva állt meg fölöttük. Nem kell semmit kinevetni, de túlságosan megsiratni sem. Egy kissé mesének látta az egész életet és igaza volt.

A legnagyobb filozofusok tiszta bölcsesége az ő humora. A legmagasabbrendű világnézet, amely nem botránkozik meg

semmin, hiszen minden olyan egyszerű és titokzatos. Emberek vannak körülöttünk, látjuk, halljuk őket és mégsem tudjuk, hogy kicsodák. Csak egy-két szavuk, egy-két mozdulatuk van a száunkra, ezen túl már csak sejtünk és semmit sem tudunk. De ő mégis sokat látott, sokat tudott. Tanulni nem lehet ennyit, csak tudni.

*

Nem a mondanivalójához kereste meg az embereit; az embereinek volt mindig külön mondanivalójuk. A pogány Filcsik, Lapaj, a híres dudás, a kaszát vásárló paraszt, Bede Erzszi, az aranyhajú két Péri lány és a többiek annyi sokan, nem férnek el a könyvekben, fekete betűsorok között. Élnek, lélegzenek, szeretnek és szenvednek, nevetnek vagy sírnak, úgy mint azok, akikkel naponta találkozunk.

*

Micsoda monumentális, erős, szép élete volt. Egy egész nemzetséget szőlített életre negyven év alatt. Nem kopott el kis cikkekben, apró karcolatokban, de megbámulni való folytonossággal ment csúcsról-csúcsra négy évtizeden keresztül határozottan, nyugodt biztossággal. A szótárából hiányzott ez a szó: láz. Tempós, széles gesztusú, nyugodt magyar volt. Nehéz, kemény hajtású sziklafal, amelyen most azért állnak büszkén, könnyedén és biztosan az apró díszes tornyok és gyönyörű kupolák, mert remekbe konstruálódott.

A legmaibb magyar irodalomnak nagyon sok köze van hozzá. Hiába temette el az első magyar temetkezési vállalat: az Akadémia; hiába mondott fölötte beszédet Beöthy Zsolt: ő nem tartozik abba az irodalomtörténetbe, amely csak halottakat ismer.

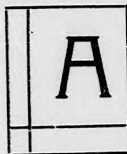

A szépség a boldogság ígérete.

Oscar Wilde.

Minden csalódás, minden félreismert szeretet, minden megsemmisült remény az igazságaidat szaporítja s minél többet csalódoz önmagadban, annál nemesebben, annál bizonyosabban bontakozik ki előtted a nagy Valóság, miként a nap is teljesebben ömlik át a téli erdő lombvesztette ágai között.

Maurice Maeterlinck.

legnagyobbak sohasem hagyták magukat szeretni. A nagy élet-látók mindig meglátták, hogy a szeretet (már mint az emberi szeretet, nem a krisztusi) nem ajándéka, hanem étvágya a léleknek. Nem jutalmazni, — táplálkozni akar. Jaj annak, akibe jó kedvvel belekóstol.

A legerősebbek, akik féltették a félteni valójukat, sohasem dobták oda magukat táplálékul a szeretetnek. Sose sóhajtottak így: „szeretném, ha szeretnének.“ — Ady ezt a sóhajtást írta utolsó kötete arcára.

A hangja mindig elszánt volt. Mindig kereste a termékenyítő ütések. Most ki merte mondani, hogy megéhezett a legnagyobb veszedelemre. A sok gyönyörűségek után, amelyeket eddig végigszenvedett, amelyeknek papjává, sőt aszkétájává komolyodott, kihívta maga ellen a legnyügösebb, legmérgezőbb gyönyört. A poéta nagy sóvárgásai kikezdték a poéta nagyságát.

A szeretet csak annak nem árt, aki nem érdemli meg. Aki érzi, hogy megérdemli, annak nem is kell. Az így ír: „Ilyen vagyok, így van jól. Ez a szemem, így látok. Ez a sorsom, tehát szent.“ Ezt Ady írta. (Tehát meg lehet bocsátani azt a nagyságkisértő címlapot.)

Ugyanabban a kötetben, amelynek a címe ilyen kicsinyesen elszánt, van egy vers, amelynek a címe ilyen hősien bátor: „Kezdenek nyakukba venni.“ Ilyen sorok vannak benne: „... Kikre rátörtem szép viharban, Megfullasztnak csuf diadalban, Kiknek semmijük se vagyok. Bocsáss meg nekem én árva lelkem...“ (Tehát mégis meg kell bocsátani azt a nagyságkisértő címlapot.)

* * *

Bármilyen szép kis papírházikókat építget a természetünk tetejébe a szellemi kultúra a lelkünk számára, ezekbe a lélek csak hálni jár. Időnkint új erővel ébred fel a matériánk ős-tüze, amit talán még a napból hoztunk magunkkal, feléget mindent, aminek csak papír-védelme van s izzóvá teszi azt, ami nemes érc. Látjuk a kezdet alaktalanságáig megolvadt erőket maguktól új formákba alakulni. Az új formák tüzes falairól harapózik tovább a tűz, házról-házra, lélekről-lélekre. Úgy nézünk körül, mintha most ébredtünk volna fel; mintha a saját kipattanó szikránk ébresztett volna fel. Felszabaduló természeti erőnk keresi a folytatását, az egybefüggését, egybeizzását a többi természeti erővel. Nagy törvények hömpölygését érezzük magunkon keresztül. Törvényimádók lesznek. Bálványozzuk, megistenítjük az erőket. Dalolva, szilaj énekekben tiszteljük őket. Vallássá tesszük.

A mához közel ennek a vallásnak egyik theologusa: Comte Ágost. Egyik papja: Nietzsche Frigyes (bort prédikált és vizet ivott). Egyik aszkétája nálunk: Ady Endre.

Nietzsche azt mondja a Geburt der Tragödieben, hogy amit itt végig-filozofálni akar, azt tüzesebb korában el kellett volna dalolnia. El kell dalolni, el kell idézni, végig kell élni a természeti tényigazságokat. Ez magyarul ennyit jelent: „Ki vagyok? A Napisten papja... pogány pap, pogány. Harangzúgás

közt, hajnalfényben gyujtom a lángot a máglya alatt, Táncolnak lelkemben s a máglyán a sugarak, a napsugarak. Evoe szent ős láng, Napisten, Még alszik itt a cifra rengeteg. Én vártam, lestem a jöttöd, Papod vagyok, bolondod, beteged." S jelenti ezt: "... a büntengert szabadítom fel, hogy megtisztítsa jól a földet..."

A gyönyörök vallásának aszkétája Ady. Megérzés, hit, átélés és a rajongó hirdetés között benne nincsenek régió-külömbiségek. A verssorai, ezek az égnek feszülő lajtorják, alul oda vannak támasztva, ahol lába a földből kinő, onnan visznek fölfelé. Aszkéta, mert átélve prédikálja a hitét. Fanatikusán viseli el a gyönyöröket. A legnagyobb önmegtágadást gyakorolja a pihe-nés, az érzésgazdálkodás megvetésében. Gyönyörrel viseli a hitében vak buzgalommal szerzett neuraszténiát. Dicsőségesen mutogatja az ütések nyomait, amelyeket rég felfedezett s elhagyott lelki tájak vademberei közt kapott. Viseli a sok ismert idegen közt szerzett maró unalom-sebeket. A gyönyörök aszkézisében vértanuhalálra vágják. Úgy szomjuhozza a halált, mint valaha a kereszténység első martirjai. Hivja, csábítgatja, kötődik, enyeleg vele. Gúnyolja, gyűlöli, szelidíti. Átéli.

Nem, nem mestere, nem rokona a gyönyöröknek, hanem aszkétája. Ő a Halál rokona.

* * *

Az Ady érzéseinek lángja végzetes igazság-látásból csap ki. E láng ütemtelen pattogásának hangjait jobban hallja, mint ahogy rá tud látni az érzéseire. A prófétizmus túlfűti a költőiségét.

A próféta és a költő tragikusan szervül benne.

Gondolatok, amelyeknek az emberiséget kellene megváltaniok, zajló vérebe hullanak, egyéni élményeivé olvadnak; háborítják, tüzelik, hűtik, kinezák. Egy-egy ezüst jéghegy beleesik a piros tűzfolyamba, izzó gondolatszikrákat vet, furcsákat, eddigelé szokatlant szemünknek. Gondolaterdők borulnak lángba, nagy gyökerek recsegnek, lobognak, hamvadnak. Összeszorul a szivünk. Hát ezért minden?

Az ilyen ember, akiben próféta született s aki magyar szatírrá lett, nem becsülheti elég önérzetesen önmagát. Talán ezért dicséri olyan gögösen önmagát. Ebben lehet valami önmaga ellen küzdő erkölcsi intuíció. Tényleg semmivel sem üttethetjük magunkat biztosabban agyon, mint az önmegkoronázással.

Ady dacos nagyság.

A dac az erő játéka az igazsággal.

* * *

A fanatizmus lobogásának zavaros zúgása kíséri az Ady dallamait. A művész nem tud elég kemény nyugalommal dolgozni tőle.

A művészi forma-adás nem csak öntudatos türelemmunka. A költői anyagnak nem szellemi műhelybe, hanem a szellem méhébe kell kerülnie. Hogy ott milyen egészségessé érlelődik, az szervi kérdés.

A gondolati, kritikai erőben is a természet alakít. A forma-alakulásnak is valami egészséges, természetes kényszerűséggel kell végbemennie. A for-

mázó erő is természeti erő. Ennek kell a legruganyosabb, legkitartóbb, legszerveesebb működésnek lenni, hogy magától éljen tovább az, ami alkottatott.

A hirdető egyéniségek in specie aeternitatis beszélnek, de munkáik, minthogy a lelkesedés türelmetlensége túlkorán dobhatja ki őket, rendszeren közelebb állnak a korhoz, mint az örökkévalósághoz. Amit hirdetünk, az az elismerés által már be is van kebeleztve, el van emésztve. Csak a forma akadályozhatja meg az enyészetet jelentő felszívódást. Ez az a pohár, amelyből inni lehet, de amelyet felhőrpinteni nem lehet. Ez marad meg, ha másként nem, legalább úgy, mint az üveg, amely tűzben született, szilárddá hült, de mindig csengeni és gyönyörködtetni tud a kezünk között. Általa lesz az érzés: érzés-igazság. Tulajdonképpen a tökéletes forma nem más, mint eltalált érzés. Csak az ilyen eltalált érzés-igazság maradandó. Mert csak ez nem szenved születési, szervi hibában.

Ady sok vers-csemetét bocsát ki korán a fészkekből. Nem neveli fel őket. Az apaságával kell őket megvédeni. De apjuk halála után árvaságra fognak jutni. Egy ideig őrzik, gondozzák őket, apjuk iránti kegyeletből, aztán elhanyagolják; ha lehet, kihasználják; szegények hamar elzülkenek, elpusztulnak.

Csak az egészen sikerült, egészségessé érett gyermekek fognak tovább is élni; csak ezek fognak tovább is utat törni maguknak későbbi generációk lelkében. A self-made-poemek.

* * *

Az „Új versek“ költeményei szinte maguktól, az Ady visszanyomó öntudata ellenére, szakadtak fel a felvilágra. Hódítottak. Maguktól, mint az őstermészet. A „Vér és arany“ költeményeit az egyéni öntudat edzette. Ady hódított velük. A „Szeretném, ha szeretnék“ harcos kötet. Verseit a személyi öntudat vasalja csengő érekké, harci szablyákká. Ady Endre harcol velük.

A nagy poeta-Adyt a harcos Ady tette híressé. Adyt, a versművészt a harcos Ady degradálta. Harcos Ady kiábrándultabb, józanabb, biztosabb. Már lát célokat, vagyis az igazságoknál kisebb dolgokat.

Az egészében nézett igazságot a megvalósíthatatlansága teszi öncéllá, céltalanná. Ahogy Poincaré mondaná: széppé. Aminek az elültetésében hiszünk, az mindig kevesebb a szűzi, erős látásunknál. Egy kis kiábrándultsággal kezdődik a munkánkban való hit. Az álmaink hülésével acélosodik az akarat. A buja, termő, ős-kacsza láthatóbbá, megfoghatóbbá, hogy úgy mondjuk, figurálisabbá szűkül. „Ond vezér unokáját“, „Esze Tamás komáját“, és a „Vén komornyikot“ határozottabb vonalakban látjuk, mint a „Halál rokonát“ vagy a „Párisi hajnal“ hőstét.

Az übermensch-i álmok közelebb kerültek az emberi boldogságkereséshez. A világölelgetésből magyar önkarolás lett. Az Ős-Kaján még az üres égbe sírta: „Mit ér az ember, ha magyar?“ Esze Tamás komája már villogó szemmel néz az égre: „Istenem, add azt a holt hitet, hogy szabad legyen magyar szemekkel nézni... parádézni.“ Aki harcol, annak meg kell vetnie a lábát. Határozott földön.

A harci zaj erősebb lett a szabad dalok muzsikájánál.

Mit is mond Zarathustra? „Nicht um die Erfinder von neuem Lärme; um die Erfinder von neuen Werthen dreht sich die ganze Welt; un hörbar dreht sie sich.“

Ami Adyban új érték, az halálos csendben ereszkedik szerte. Erjeszt. Nem zavarog. A leghalkabb óráinkon ér hozzánk. Ebben hajnalodik a Jövő. Ezt az Adyt még igen-igen kevesen, igen méltatlanul ismerik.

* * *

A józanodás után az álmok — ha még mindig tudunk álmodni, ha még maradt kelet-ázsiai gazdagon sötét birodalom a lelkünkben, — az álmok ilyenkor még messzebb esnek átélte érzéseinktől. Amikor az utolsó kötet Adyja álmodik: hűvös-bűvös távolságban, a láthatára szélétől messze elnöve lebegnek, bámultatják magukat mese-árnyai, még a legkószább gondolatainktól is olyan messze, hogy már magunkhoz nem ölelhetjük. Csak imádhathatjuk. (Kis káté: Imádni annyi, mint szeretni valakit, akit nem értünk. Az imádás a bíráló érzékünk ösztöne. Mint minden ösztön, forrása egy speciális szenvedélynek. „Szeretném, ha szeretnének“, — ez nemesen így is értékelhető: szeretném, ha ahelyett, hogy imádnának, megértenének.)

* * *

Amilyen észrevétlenül, a tapintó érzés legparányibb rezdülése nélkül kerül rá a hályog a szemre, olyan tapinthatatlan simasággal tapad a lelkünkhöz az idegen, az egész eredeti, vadonatúj gondolat. Első érintésre úgy nem érezzük meg a tüzeit, ahogy nem érezzük meg első pillanatban az izzó vasat, amelyhez még kezünk odatapadt.

Az új, elsőfű érzés a friss levegő piros hűvösségét hozza arcán a szobánkba. Általa veszünk észre magunkban rég elfeledett unalmakat s érezzük meg becsessé szokott érzéseinkben valami ismeretlen fonnyadtságot.

Ilyenek az Ady új sorai.

* * *

A maga uralta erő könnyen billen át erőszakosságba. A keresésből könnyen válik keresettség.

Néha villámgyorsan fordulunk szembe magunkkal, elektromos élességgel vágjuk a szemünket a legfrissebb érzésünkre s mielőtt emlékezetünknek ideje volna működni, leolvassuk az érzés képéről az ő szavát. Sikerült egész frissen, egészen eredeti módon kifejeznünk valamit. Ez mindig idegen lesz mások előtt, mert még nem volt tárgya a memoriának. Ezért értékes. Ez nem keresettség. Lehet raffinált, anélkül, hogy rosszhiszemű volna. Lehet érthetetlen, anélkül, hogy értelmetlen volna. Lehet a legvilágosabb, anélkül, hogy előttünk világos volna.

Ahol Ady a legadybb érzéseit fejezi ki, ott sohasem keresett. Csak ott, ahol saját magát utánozza. Ahol a memoriája működik.

* * *

Néhány kérdést az általánosságba kell kiemelnünk, hogy az Ady poétai életét megérthessük.

Hogy kapcsolódik a harsogó forradalmi költészet az intim poézissal?

Az új, nagy Életet miért hirdetik éppen a halálos nagy Szomorúság lovagjai?

Az eljövendő diadalmas akarat hőseinek miért rogyant a lábuk és süppedt a mellük?

* * *

Forradalom volt az, hogy a lélek meg merte fogni önmagát, leráncigálta régi eszményeit a túlvilági magasságokból, belegyömöszölte egészen, mint valami zsákba, a testbe, úgy hogy semmi se lássék ki belőle. Forradalom volt az, amely csak testestül tudott lelkesülni. Forradalom szorította le a látkörünket az érzékelhető, megfogható világ horizont-pántja közé. Ez a szűkebb világ a józanabb szemünk előtt rohamosan elszövevényesedett. Árnyalatoknak, hajszálfinomságoknak adtuk oda a lelkünk erejét. Forradalom volt, hogy az egész nyelvet s annak minden formakincsét meg mertük olvasztani, hogy ezeknek az új árnyalatoknak a kifejezésére új formákat öntsünk ki belőle. Maga ez a differenciálódottság, a kifejezéseknek és formáknak ez az intimitása, ez maga volt a forradalom. Ez volt a szellemi és művészeti forradalom. A látásunk és alakításunk intimitása.

Más a lélek intimitása.

Minél sűrűbben duzzad valahol az életerő, annál szomorúbbakká fásasztja az idegeket. A fogékony finom idegek szétbonyolítják az erőt apró hajszálerekre, hogy elviselhető legyen. Nem hagyják bent a nagy ütőerekben, nehogy vadul és nyersen csapkodjon, fejfájást okozzon. Az ilyen erő-fásztotta idegek a kripta csendjére és sanatoriumi magányra áhítoznak. A leg-harsogóbb szenzációkat csak finom bonyodalmakba széthalkítva viselik el. Az erő megviseltjei ők, az intimek.

* * *

Nem az erő dekadenciája az, ha a régi tekintélyekben tudunk nem hinni.

Amit már tudunk, ami szerint élünk, az az élet plein-airje. A conservatív családok arca a legderűsebb. Minden kérdésre kész a felelet. Az élet széppé tételére marad erő bőségesen, nem kötik a problémák. Aki ebből a plein-airből mer kifelé futni, a sötétség felé, új igazságok felé; aki a saját lelkéből mer új tüzet csiholni, új területeket bevilágítandó: abban bűg az élet a legnagyobb bőséggel. Azok a gyöngék, akiknek a tekintélyekben van az erejük. Azok az erősek, akik csupasz kézzel, szűzi, ősi lélekkel tudnak ostromolni. Ezek adnak új életet, ezek tüzéből lesz az új plein-air ott, ahol azelőtt homály volt. Ezek a legelszántabbak, a halálra szántak, a kiaknázottak. Ezek, az élet fejlesztői, gazdagítói, tagadják legkétségbeesettebben a maguk életének jóságát. Ezek a halálosan szomorú hősök.

* * *

Extra vitam non est vita.

Ez mint szellemi meggyőződés lendületes, — mint szigorú igazság: végtelenül nyomasztó.

Az az élet, amely folyton folyvást közvetlenül önmagával törődik, legközelebb esik a halálhoz. Ha mindig lázpiros arccal akarunk nyargalni az

életen keresztül, különös paripát érezünk a combunk között — koporsó-paripát. („Az én koporsóparipám.“ VÉR és arany-kötet.)

Ha csak a testi vágyainkban hiszünk, a vágy pangás minden pillanata : halálgondolat. A kisebb célok, az életörömökön kívüli célok conserválják az életkedvet, mert közbeiktatódnak az élet kiélései közé. (Eh, ez csak bölcsesség, nem természettudomány. Nem szabad ilyennel tolnakodni a szent modern költészet nagy természettüneményei előtt. Bocsánat.)

Az új világtkép dogmatikus ereje épp oly görnyesztő, mint a vallásos dogmatismus.

Más az, ha az életben hiszünk, mint ha az életen uralkodó törvényszerűségekből hiszünk.

Gray Dorian hedonismusa tarka, tud játszani az étellel. A Bazarov materialismusa komor és nyomasztó. Coignard Jeromos abbé élete csupa hab és pezsgés, mert hisz a vallásában a maga élete szerint. A Stendhal : „Vörös és feketék“ regényében szereplő szúrós szemű jezsuita generális csupa tuskés szenvedély, csupa parancs és engedelmesség, szabályok szerint mozgó vasszobor, mert hisz a vallása igazságában a maga dogmái szerint.

Az élet egyedül üdvözítő királyi pálcájából egyedül sujkoló vasdögöny lesz, ha az igazság-erő adja meg a benne való hitet. Akik a vér életét vallás-ként prédikálják, azokból lesznek a leggörnyedtebb ételszolgák. A rogyant lábú, süppedt mellű vén komornyikok. A paraszt Apollót ez teszi a Halál rokonává.

* * *

Ezt az irányt csak addig fogják szeretni a nagyok, amíg csak szellemi hevület tárgya. Ilyen módon van a legnagyobb esztétikai értéke. Az életbe átszűrődése visszataszító még az apostolok szemében is. „ÜzSORÁS Kharon kertjében“ (VÉR és arany-kötet) gyönyörű daccal nyílik a virág. De ez a vers cseppet sem teszi elviselhetőbbé a Róma kávéház sárgaképu üzSORASAIT.

A természettudományos értékegyenlősítésnek érthető következménye volt a mindent alkalmasnak tartó l'art pour l'art. De ennek a l'art pour l'art-nak, amely az életet az életért imádja, az értékelése nem vág az Élet értékelésével. Az Élet előtt érték az, amely a materiát erősíti, finomítja, szebbíti. Amely az életerőnek kedvez. S rossz az, amely az élet erejét, lendületét gátolja, ami pusztít.

Úgy érzem, hogy a Jövő művészetének az értékei össze fognak esni az igazi természettudományos erővel megbecsült Életnek az embervilágra vetített értékelésével. Az Élet akarni fogja a maga szépítését s a fantázia engedelmeskedni fog neki. Azok fognak erőre kapni, akik az új nyelven úgy tudnak dalolni az embereknek, mintha soha betegek, fájdalmasak nem lettek volna. Mintha az egészségre, az örömökre s az örök életre születtek volna. Nem vigasztalást és narkóizist vár az Élet, hanem elhíthetést. Erőt, szépséget, akaratot.

* * *

A mai kétlelkű kornak kétlelkű hőse Ady. Az élet-halál, életvágy-élet-dac nyílt csatájának lángszavú-bússzavú hőse. Úgy lessük, olvassuk a lelkét, mint amelynek a viaskodásán a mi lelkünk sorsa is eldől. Representatív man.

* * *

Ő a mai Magyarország lelkének tüköre.

Benne van a modern magyar kulturvágya, gyors repülése, elálmódott munkakedve. Újat lát, megfogja. Elharsogja, verekszik érte. De ki nem munkálja. Inkább elismétli százszor, száz alakban azon nyersen, félkészén.

Ami kemény munkával készül, annak a befogadása is kemény munkát kíván. Ott, ahol Ady Endre könnyen költ; ahol nagyot akar, nagyot sejt, de hamar csapol, könnyen ad: rögtön bent van a magyarjai szívében. Szeretünk mi gyönyörködni az újban, csak szolgálni nem nagyon akarózik.

A harci modora is egészen magyar. Mintha csak virtusból költene. A rendeltetés tudata csak dicsőségnek kell, nem kényszerűségnek. Már az „Új versek“ elején packázik a hivatásával. De ha már költő, első akar lenni a vers-csatán. („Elsőség jósága.“ „Magyar vétkek biborban.“ Szeretném ha szeretnének-kötet.)

Harci mélabúja is egészen magyar. Magyar romantika a sóhajtása: hej, hogy csak nagy hangon, felleghajszoló szusszal lehet itt fülekhez jutni. Hej, hogy itt hiába minden. „. . . Nem valók az izzadt mezőkre Eféle bolond és nagyszerű égi komédiák.“ Miért? Miért? „Itt valahol, ott valahol Esett, szép, szomorú fejekkel Négy-öt magyar összehajol S kicsordul gúnyos fájdalomkból Egy ifjú — ősi könny, magyar könny: Miért is?“ . . .

* * *

Bizony, puha szattyán csizmás magyar vagy te Ady Endre. aki magyar meséket kergetsz selymes ázsiai fűvökön. „Add nekem azt a holt hitet, hogy szabad legyen magyar szemekkel nézni . . . parádézni . . .“ A fel-feldobott kő csak visszaesik a földjére, bús akaratlan „Kicsi országom, példás alakban Te orcádra ütök.“

Nem hedonista vagy te, hanem sirva vigadó, fényes-könnyes szemű bús magyar. „Ilyen bánat-folt nincs felvarrva a kerek földön senkire, csak fájából kinőtt magyarra.“

Ezért a bánat-foltért, ezért a félálom-félkulturás mivoltodért adott visszhangot a dalaidra ez a Kárpátok övezte földöböl. Örülj neki. Mert haj, ugys hiába sirsz miatta.

Próbáljunk először azért nevetni, hogy testvéreinket nevetésre tanítsuk s aztán mi is igazabban fogunk nevetni, ha őket nevetni láttuk.

Maurice Maeterlinck.

Ha egy pillanatban valamelyik csalódásod, kegyetlenebbül, mint a többi, reád sujt, ne sóhajtozzál így: „Ah, az élet nem olyan szép, mint az álmom!“ Hanem ezt mondd magadnak: „Eddig hiányzott valami az álmomból, mert a valóság értékeit nem kereste.“

Maurice Maeterlinck.

ÍRÓKRÓL—KÖNYVEKRŐL

Pater Benedek. — Miszterium. — (Harsányi Kálmán: Pater Benedek című apró drámák gyűjteménye nyomán.) Történik Budavárban, anno 1486, a dominikanusok kolostorának egyik boltíves cellájában, András nap éjszakáján.

Frater Scrupulus, a misztikus (becsapja az apró drámák gyűjteményét, beköpi az olajtartó kanócat, aztán végigfeszül egy vas-crucifixum alatt elhelyezett falócán. Szemközt a falon hosszú kampón víztartó bádogedény függ. Erre rásüt a hold. Néhány nyomasztó perc után a víztartóból halvány kísértetek párolognak a Frater szikár, sötét arca elé. Egyikük felkap egy ludtollat, a Frater orrába dugja, kísérteti hahotával egész az agyvelejéig vájkál vele. Egy másik a fülébe sűg, a harmadik a mellére nehezkedik. Velőtrázó prűsz-szentés. A Frater megrázkódik. Körűlnéz): Hiába, itt is rosszul vegyűltek az erők. Éreztem. Tudtam, hogy szétkiváncognak. Csak nagyon meg ne kinozzanak. (Behunyja a szemét, hogy jobban lássa őket. A kísértetek a következők:

1. Egy nagy fej, kis fonnyadt arccal, melyet a két szemgödör egészen betölt. A koponyáról a haj zivatarként hull szét, lefelé. A nyak vastag, u. n. lírai hurban végződik. A hűr állandóan remeg. Röviden így fogjuk nevezni: a lírai hűr.

2. Egy stilizált stilművész. Szeme, szája tölcseres. Folyton kémlel és folyton suttog.

3. Drámai lárvák, szélesek, elnagyoltak. Pater Benedek. Mariaba királya, a homlokán felírással: 16 éves. Krisztus. Egy lator. Egy atyamester. Több melléklárva.

4. A háttérben mintha a többihez semmi köze se volna, áll Frater Logika szelleme. Villogó homlokához nem egészen illik szemeinek tétovasága.)

Mindnyájan (kissé idegenül néznek egymásra.)

A lírai hűr: Játsszunk apró drámákat!

A többiek (kiváncsian, de kissé tartózkodva néznek reá.)

A lírai hűr (óriási pátosszal, türelmetlenül): Játsszunk kis drámákat! Én titáni erő vagyok. Többet tudok a dalolásnál. Dobogni akarok. Öklöket! Bormérget akarok, gyilkokat, tömegeket. Meg akarok feszűlni a keresztfán, mert nem fér meg bennem az én rettenetes kínom. Testet akarok öltetni, hogy meglássák, amit eddig nem hallottak meg bennem! (Egetverő zúgó hang árad belőle.)

Frater Logika (feszesen): Tulsok erő van önben, szellemtárs. A hangja határozottan uralkodásra született. Amennyire a verseire emlékszem, a verssorai mögül mindig úgy viharzott a hangja, mint az orosz-lán hangja a rácsa mögül. Kár, hogy a mi fülünk olyan végzetesen kötve van szóformákhoz. A szavak, hogy úgy mondjam, megannyi hallócsövek. Csak azokon keresztül veszünk be hangokat. Ha a hallócsövek nem sikerült közvetítők, a zúgástól elvesz a hang ereje. Az ön hangja, emlékszem, el szokta önteni a strófákat, kiárad belőlük és lecsurog a fülünk mellett. Most drámákkal próbálkozik. Gondolja, hogy jobban tudja így megmutatni magát?

A lírai húr (változatlan extasissal): Játsszunk apró drámákat! Nekem nem elég az én törékeny testem. Atléta izmokat akarok. Óriás szemeket. Nagy arccsontokat. Olyan alakokat, amilyenek később nem fognak élni. A mainál is régibb embereket akarok. A történelemben akarok futni az erő után.

A lárvák (mozogni kezdenek, körülsejgik a stílművészt.)

A lírai húr (arcára próbálgatja őket. Megpróbálja Pater Benedeket. Ez eléggé illik az arcára. Nemes, mély, mélabús melódiák ébrednek. A Pater arca egy-egy pillanatra egészen megelevenedik, mintha valósággal élne. Megértjük a panaszát. Bizony-bizony, akkor ér hozzánk mindnyájunkhoz a siker, amikor már lemondunk róla. Az egész, amit gyűjtünk: jog egy kis napsugárra, egy kis nyugalomra. — A Pater körül kíváncsi ál-lárvák tolonganak.)

A lírai húr (más lárvákkal próbálkozik.)

A lárvák (a stílművész után kiabálnak.)

A stílművész (kissé nehézkesen szaladgál ide-oda.)

(A lárvák közt nagy a zavar. Néha felcserélik egymást. Egymás hangját utánozzák. Nem tudják, kinek mit kell mondania. Közben a lírai húr harsog.)

Frater Logika (rászól a stílművészre): De uram, beszéljen mindenkinek a saját szája íze szerint. Hiszen maga összetéveszti a szereplőket. Nem olvasta ön Sokratesben ezt: beszélj, hogy lássalak? Amit ön sug, aszerint alakul az arc. Önnek majdnem mindegy, hogy kinek ad szavakat a szájába. Hogy mondhat ilyent Mariaba 16 éves királya: „Ezek a sugarak olyanok, mint a lenge rózsaszínű fátyoi, mely a szűzek ártatlan álmai felett lebeg”? Nem tudja ön, hogy egy jól nevelt 16 éves királyfi még nem tudja, mi az: szűz?

A stílművész (szerényen szabadkozik): Bocsánat, kérem, engem egészen megbűvölt Lira mester, ahelyett, hogy inspirált volna. Én elbődülök a hangja erejétől.

A lírai húr (belebúvik egy lator lárvájába): Hallgassatok! Jaj! Belém harapott a kötél! Jaj! Jaj! Jaj!

Frater Logika: Ne jajgasson! Nem látja, hogy a stilművész nem jut ettől szóhoz? Ne játsszék drámát, ha Lirának született.

Frater Scrupulus, a misztikus, (izzadó üstökét törli. Ingerülten szól rá Frater Logikára): Ne gorombáskodjék! Tisztelje az indulatokat, mert van bennük valami fenséges. Önnek nincs joga beszélni. Ha ön nem húzódott volna külön a többiektől s nem kívülről dirigálta volna őket, most minden rendben volna. Hallgasson reám és felejtse el amit mondok, mert úgy sem veszi hasznát.

A lira magában is már dráma. Egy ember drámája, Egy lélekben maradt dráma. A dráma több léleknek a cselekvéseken keresztül ölelkező lírája. Zárjelközt legyen mondva: Az a lira, amely nem dráma, amely egy léleknek sem drámája, nem is lira, csak — mondjuk — alanyi költészet. Nem lira pl. az ilyen érzelmi kijelentés: „Szeretem a ruháskádat, hisz te magad varrtad.“ Ha ön meg akarja magyarázni így kívülről Lira mesternek, hogy mi az a cselekvések lírája, nem fog sikerülni. Próbáljon egészen belebújni, olvadjon fel benne, bújjon az érzéseibe, akkor meg fogják érteni egymást. Így külön soha. Mit csinált ön az „Esquilinusi temető“-ben? Azt akarta bizonyítani, hogy a dolgok a valóságban sokkal csunyábbak mint meggyőződéseinkben. Erre a célra vett egy demagógot, aki nem hisz abban, amit a márványrostrán prédikál, hogy t. i. a rabszolgák a halálban egyenlők a patriciusokkal. Ön nem ennek a meggyőződésnek, csak az álbuzgó beszédnek, az ellenkezőjét bizonyította, hiszen Sentius, a demagóg, maga sem hitt a beszédében. Én az ön helyében ezt a bizonyítást feleslegesnek tartottam volna, vagy egy meggyőződéses emberen bizonyítottam volna. Ön kilendítette szegény Sentius a rabszolga-temetőbe a hullák, lódögök, szemétdödrök közé, hogy bizonyítsa, hogy a demagóg a valóságban irtózik a rabszolga hullájától, vagyis tényleg nem igaz a beszéde, amivel a rostráról áltatta a publikumot, amit már ugyis tudtunk. Bizonyította, hogy tényleg erős az elhallgatott meggyőződése, hogy a rabszolga a valóságban undorítóbb a patriciusnál, amely meggyőződéséről már ugyis tudtunk. Mit akart bizonyítani? Azt, hogy a halálban való egyenlőség hitét mennyire megcáfolja a temetőben a rabszolga-hullák közvetlen szemlélete? Rosszul bizonyított. Mert a hullában nem a rabszolga jellegtől irtózott ama Sentius, hanem a hullától, ami patricius származás mellett sem lett volna kellemesebb látvány és szagvány. Haragszom önre, Frater, mert ebben az esquilinusi temetőben sok meddő fejtörést okozott nekem.

Frater Logika (szabadkozóan): De kérem, engem senkisémet kért segítségül az apró drámai játékokhoz. Nélkülem csinálódott az egész.

A lírai húr (a felindulástól remegve): Hallgassatok! Fölöttem

ne vitázzatok! Én élek, erőm van, harsogok, vért korbácsolok. Én mindent túlkiálthatok. Engem nem győz le senkinek a gyengesége. Mert én titáni erő, eleven szenvedés, tüzes bánat és komor szenvedély vagyok. Vagyok! — — — — —

Frater Scrupulus kinyitja szemét, hogy megbámulhassa a győzedelmes hőst.

Halandó.

Ibsen: Solness építőmester. (Gömöri Jenő fordítása.)

Körülbelül úgy vagyunk, hogy még az apagyilkosnak is meg kell kegyelmeznünk, ha Ibsennek egy drámáját lefordítja és hozzáférhetőbbé teszi a magyar közönségnek. De Gömöri Jenő rosszabb az apagyilkosnál is: meghamisítja Ibsent. És Ibsen művei közül is éppen a legszentebbhez, talán a legnagyobbhoz, de mindenesetre a legtökéletesebbhez mert szentségtörő kézzel hozzányúl: Solnesshez, amelyikben nincs egy fölösleges, egy hiányzó, vagy egy rossz helyre tett szó, amelyikben az egyszerű, cikornyátlan, szinte már szürke szavak olyan tökéletes, megbonthatatlan stílusban kapcsolódnak egymásba, hogy minden betoldott jelző rikitóan kiordít ebből a stílusból és minden félreértett szó reparálhatatlan félreértéseket vonhat maga után. Lássunk egy pár szemelvényt.

Az első fölvonás hetedik jelenetének a végén Solness így szól Herdal doktorhoz:

— El fog jönni a sorsfordulás. Érzem. És érzem azt is, hogy közeledik. Előre törtet valaki és követelően kiáltja: Lépj vissza előlem! És a többiek mind rohannak utána és fenyegetőznek és kiabálnak: Helyet, helyet, — helyet! Igen, meglátja, doktor. Egyszer csak eljön az ifjúság ide és kopogtat az ajtón —

Ezt Gömöri Jenő így írja át: (Nem tréfa, akárki utána nézhet a 33. lapon.)

— Az ellenhatás nem késik. Valami sejtelem súgja, sejteti, kiáltozza és vihogja ezt nekem. És mindinkább érzem a közeledését és hallom a suhanó, nesztelen lépteit és látom a kendővel takart arcát, a ködbefolyó, kísérteti alakját. Valaki a sok közül előrenyomul ezzel a szózáttal: Lépj vissza előlem! S a többi mind ezt visszhangozza és valamennyi fenyegetőzve és hurrázva és felharsanó reménnyel harsogja: Helyet—helyet—helyet! Igen, neszeljen csak (így!) doktor. Egy szép, szomorúan szép és bánattól fuldokló napon, egy izzóan pirossugaras és gyászosan feketeszallagos napon, eljön majd ide az ifjúság és kopogtat az ajtón.

De nem is szükséges az összehasonlítás. Aki valaha olvasta, vagy látta Solness-t, annak ökölbe kell, hogy szoruljon a keze, ha ilyeneket olvas:

Hilda: A templomudvaron sejtelmesen muzsikált a zene. Sok száz ember hallgatta a muzsikaszt, sok száz ember szürcsölte mohón a szomorú fenyős és pezsgővíg (így!) fel-feljajdulásokat és felharsanásokat, az édes, lágy melódiákat... (40. l.)... Valami elbűvölően varázslatos és

meseszerűen égi, valami mennyberagadó látvány volt feltekinteni önhöz letről, a porhüvelyes, megszokott földről... (41. l.) ... Ez volt az, amitől az ember feje — úgy — megittasult, megkábult, amitől mámorok rajzottak az izzóan lüktető agyamban... Azt a lelkem lehelte nekem... Dalolt, lágyan-omló, sejtelmes, dalokat... Mintha muzsika nyüzsgött volna odafent és mintha hárfamuzsikának levegődús, illatos és lelketrázó foszlányai hatottak volna a tomboló agyamhoz. Álombaringató, danáló és dajkáló dal volt... (42. l.) ... (miután Solness tátott szájjal, vadul táncoló szemekkel fölemelkedett) Igaz. Megcsókolt és megölelt. Erős, tűzes karjaival vadul megragadott, átfogta a pihegő, ringó derekamat, mohón és szomjasan magához szoritott, hátrahajtotta a rózsaszínű lángban égő, biborfátyolos fejemet és forró, lihegő csókot lehelt a vérrózsás ajkamra... (44. l.)

Elég. Ezek után, azt hiszem, nem szükséges az apróbb hibákról, magyartalanságokról, félreértésekről, kisebb betoldásokról beszélni.

Nem, annyira mégsem vagyunk, hogy ezt a fordítást nyereségnek tekintsük.

A külsőleg szépen kiállított könyvhöz Seyfert Ottó rajzolt címlapot és két műmellékletet. Szép rajzok. Jó rajzok. Okos rajzok. Igen, ez az: okos rajzok. De a Solness szárnyaló fönségéből és végtelenségeket átfogó simbolizmusából édes kevés van bennük.

Farkas László.

Hermann Bang: Am Wege. (Regény. S. Fischer, Berlin kiadása. 183 oldal. Bibliothek zeitgenössischer Autoren. Ára 1 márka.)

Regény a kicsi állomásról. Valahol az úton, két messzi város között, egy falú előtt — buzaföldek jobbra és balra — áll egy kis vörös ház. Mintha láttuk volna már ezt a házat, mintha gondoltunk is volna rá csöndes téli estéken, falún, amikor egy utazás jutott az eszünkbe sok apró állomással, melyek mellett elrobogott, kattogva, füttyülve a gyors. Ez a ház az, igen, a zöld borostyánleveles téglafalak, az apró ablakkal, ahonnan egyszer, amikor utaztunk, mintha egy asszonyfej is nézett volna utánunk, hosszan, merően. Emlékszünk rá. És mindennap egyszer itt megáll a vonat, — egy perc, láрма, füttyülés, rakodás — és az „állomáson“ sétál az „intelligencia“. A papkisasszonyok, az ispán, a jegyző, az állomásfőnök, a tanító —: csupa ember, aki nem vár semmit, csak jön, megy, a falutól a vonatig és vissza, amíg este lesz és megint reggel és a vonaton megjön az ujság vagy egy levél, vagy egy üzenet; mind szenzáció, izgató nagy szenzáció. Egyszer aztán a vonaton leszáll egy új ember. Ispán. Talán tisztartó vagy ilyesmi. És egy hét múlva az állomáson, egy alacsony szobában, halkán, szomorúan zongorázik az állomásfőnök kicsi, csöndes asszonya — valami meleg, öreg népdallal tele van a szoba — és Huus az új ember ül a sarokban szomorúan, míg jön az alkonyat és a félhomály tele van bánattal és a két ember lelkében hangtalanul zokog fel egy új szerelem sok meleg akkordja. Aztán múltak a napok. Egy szomorú népdal a zongorán, egy alkonyati séta, egy kézszorítás, — meleg és erős — egy séta a temetőben, rozsföldek mellett, aztán gyáva remegés el riem jött gyönyörűségek miatt, aztán sírások magános estéken és a végén, amikor fájnak a szavak, a tekintetek,

amikor meggyötörten állnak mindaketten: elszökik a férfi. Maga elől, az asszony elől. Se írás, se búcsú, se semmi. Vége. És jön az ősz, a tél, és a pap fázva mondja az új sír fölött, ahová beteszik az elsorvadt, kicsi asszonyt: „Still war sie, still in ihrem Leben, Gott gab ihr einen stillen Tod in Frieden seines heiligen Geistes. Amen.“ Még egy koszorú jön a sírra Koppenhágából és aztán több semmi. Nincs a regényben több, de ez a regény, a kicsi állomás regénye, legszebb és legmelegebb írás az apró emberekről, akik ott élnek az állomáson s a falúban, minden apró állomás mögött. Ezek a hajlott, céltalan életek, ez a lázongás nélküli elmulás, ez a szomorú, öntudatlan rezignáltság, ezek a félbemaradt akarások és elsatnyult áhítozások; olyan nagyon közel kerülnek hozzánk Hermann Baug utolsó írásán keresztül.

Bócz Bálint.

Vasárnapok. (Szabolcsi Lajos verses könyve.)

Valóban, a Vasárnapok jutnak eszünkbe. A Vasárnapok elhatározott ünnepélyessége, a kiöltözöttség, az aszfaltszürke józanság keresett láza. A Vasárnapok, amikor bábu-szerű emberek exterieurjeire kerülnek nagy emberek festői portréinak ellesett szépségei; amikor az utcára tévednek előkelő galériákban rejtőző szépségek elcsent mosolyai és mozdulatai. Vasárnap látjuk fejedelmek divatját filiszter termeteken. A Vasárnap: az utánczás, a póz, az erőltettség, a negély, a fásultság, az erőlködés, a kackiás tehetetlenség, a kirakat-elegancia. Vasárnap nem lehet álmodni, nem lehet szeretni, sem gyűlölni, még szenvedni sem, mert a Vasárnapokban nincs őszinteség, nincs melegség, nincs lélek, nincs életerő. — Valóban a Vasárnapok jutnak eszünkbe, amikor Szabolcsi Lajos az ő csecse növendék témácskáit fodros-pántlikás versekbe kiöltözötten látogatóba küldi hozzánk, a mi becsületes hétköznapi dolgozó szobánkba.

Haladó.

Az ember nem válhat boldoggá a tudomány által, de manapság még kevésbé lehet boldog nélküle.

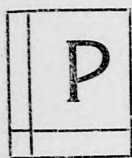
Henri Poincaré.

Az erkölcsnek és a tudománynak megvannak a maguk külön birodalmaik, amelyek csak érintkeznek, de át nem hatolnak egymáson. Amaz a célokat mutatja meg, amelyek felé törekednünk kell, emez az eszközöket ismerteti meg velünk, amelyekkel az adott célt elérhetjük. Tehát soha sem cáfolhatják meg egymást, mert soha sem kerülnek egymással szembe. Nem létezhetik erkölcstelen tudomány, épp oly kevésbé, amennyire nem létezik tudományos erkölcs.

Henri Poincaré.

KÉPZŐMŰVÉSZET

A MŰVÉSZHÁZ KIÁLLÍTÁSA (1910. ÁPRILIS—MÁJUS) IRTA: GULÁCSY LAJOS

Páris nem tudott ilyen perspektívát nyújtani, mint ez a kis-méretű, de annál gazdagabb, tanulmányi és fejlődési szempontokat élesen körvonalozó, kiállítás.

Soha sem gondoltunk még arra, hogy bevilágítsunk mélységeket, kiépipítsunk sarkokat, hol a művész vágyai külön életet élnek s nem szorulnak arra, hogy egy divatos köntösben mutogassák magukat, mely szemfényvesztés jellegét kölcsönözte minden kiállításnak és művészi versenynek néhány évtized óta egész Európában.

Nem nyújtottak az utóbbi évek több eredményt, mint hogy egy nagyon elsekélyesedett Simon Lucien elcseveghette azokat az érzéseket a Rivierán, amelyeket önmagának mint ópiumot nyújtott, hogy ámitgassa magát azzal a kellemes érzéssel, hogy több mint — „divatos”.

Pedig már nem is az.

Ugyancsak a mi kis Simonunk, László Fülöp is valami ilyen kellemes érzéstől bizsergetve, elég nyugalmasan evez a teljes elfeledtetés révébe.

Csak gyorsan.

Bürocraticus felmancsettázott művészkedés, olcsó dilettantizmus szorult az aranyoszlopos csarnokokba.

A Művészház egészen mást nyújt.

Sokan vállvonogatva jegyzik meg:

— Ez Nyugat dolga.

— Páris kell hozzá.

Talán nem. — Mindenesetre az összehasonlítás lehetősége szükséges!

Az itt adva van, talán jobban, mint Párisban — hol Matisse, Van Gogh, Van Dönghen és Picasso fiatal leolvasói már olyan pikturát rovincsoltak össze, mely egy újabb akadémiának alapköveit rakosgatja.

Álljunk meg itt egyetlen pillanatra.

Nézzük csak meg a párisi forradalmi Szalonokat, vagy a külföldre tanulmányi célból szaladgáló fiatalokat kísérvük figyelemmel — meggyőződhetünk arról a betegségről, hogy a mai festőcsemeték legvérmesebb törekvései nem lépnek túl azon a fokon, mit legjobb akarat mellett is csak utánogzatásnak lehet nevezni.

Ez a türelmetlen gárda Manet, Gogain, Van Gogh már műtörténeti jelentőségű, így a múltba eső művészetét kompromittálja értéktelen, mi több, értelmetlen, zavaró motívumokkal átitatott, kísérleteivel s mint legelkeseredettebb akadémiagyűlölő mohó türelmetlenséggel tapossa meg útját egy leggyűlöletesebb akadémiának.

Kánonokat faragtak a naturalisták, a simbolisták és neoimpressionisták önmaguk megkötésére, hogy dűlőre juttathassák ügyüket a haldokló impressionizmussal szemben.

Mikor egy Manet művészete Toulouse Lautrec-el csak érdekes lehet, Rafaellal már unalomig émelygős, akkor szükség volt, Cézanne-hoz térni vissza.

Ma már semmi szükségünk egy Van-Gogh és Gogain ^{in un} jelentős művészetét zavaró motívumokkal járítani le egy fiatalos rajongás hevében, mely erejének teljességében lesz — akadémikussá.

* * *

Ez a kisméretű kiállítás itt a Váci-utcában, túllépett azon a vonalon, mely a hivatalos művészet cirkuszi pódiumát jelölte.

Igen is, ez a kiállítás a múlt nagy eredményeit a jövő vágyaival egész biztossággal köti össze és a külföldi jelentős eredmények összehasonlító értékelését is bírja.

Természetesen csak részben.

Egy Munkácsy, Szinyei, Székely Bertalan* bátran helyezhetők: Goya, Courbet, Gericault közé.

Ezek az ősök. — Úttörők.

Nem tartoznak az akadémiához.

Végre hatalmas okulások után, megértve a nagy intenciókat és eredményeket, ezek alapján egyszerűen keresztülhúzhatjuk azokat a kicsinyes próbálkozásokat, melyek egy Louis David elmagyarázása, egy Ingres túlságos megbecsülése, vagy egy Piloty felfrissítése nyomán lettek összealkotva.

Úgy Louis David, mint Ingres, mint Piloty követői a lehető leggyorsabban kompromittálták mesterüket, kiknek tömjénezése a jövőben halálos méreggé vált.

Hirtelen gondoljunk e két névre:

Rafaél és Giulio Romano.

Az „istenit” Rafaél-kultust senki sem rombolta jobban, mint a hű és szorgalmas, de tehetségtelen Giulio Romano, a: „szeretett tanítvány”, — az: „akadémikus”.

Úgy van: az akadémiát epigonok építették, hogy szobrot emelhessenek mesterüknek, megtévesztésére minden műtörténetírónak, ki a mestereket fogja vádolni a növendékek bárgyúsága miatt.

Rafaelt a Giulio Romanók, Carlo Dolcik és az eklektikusok járatták le. — Louis Davidot, Ingres és Piloty pedig azok a kedves kegyencek, kik megkapták a bársonykabátot és az akadémiai tisztet, de a jövőben csak hálátlanság vádjával fogunk nekik adózni, pedig ha már teljesen tehetségtelenek voltak, legalább egyet kellett volna megőrizniök — a hálát.

A „Benczur-kör” is halálos mérget rejteget magában.

A jövő meg fogja vádolni azért a hálátlanságért és közönyösségért, melyet egy Székely Bertalan iránt tanúsított a múltban.

Istenem — milyen magasan lebegtek ennek a kedves, melegszívű „Maistro Magnifico”-nak álmai minden akadémikus kishitűség körén fölül.

* Bár nincs képviselve munkáival ezen a kiállításon, de én őt Gericault mellé helyezem s utalok az ő saját arcképére (Ernst Lajos tulajdona) és „V. László és Czillei”-re (Szépművészeti múzeum).

És mennyire bekapcsolódik ez az álom a jövőbe.
Giorgionékról nem lehet megfeledkezni. Csak a tisztelet eléré-
kenyülésével adózhatunk ennyi emberi mélységnek.

* * *

Köztünk van és hatalmas egyéniségének erejével, jóságos szelid
főnségével az emberi nagyságnak védelmezi küzdelmeinkben a művészet
jövőbe törtető álmait: Szinyei-Merse Pál.

A „Majális“ legnagyobb datum a magyar művészet életében és
műtörténeti szempontok figyelembevételével európai értelemben olyan
eredmény, melyet egyetlen újító sem volt képes fölmutatni, még a
francia törtetők közül sem.

Szinyeit méltatni nem is lehet ilyen szűk keretben, hol az ő
hatalmas egyénisége, aristocraticus főnsége nem tudna méltó fényben
csillogni.

En tiszteletem adóját helyezem lábai elé a legnagyobb magyar
képzőművészeknek.

Kernstock Károly nevét a legújabb művészi harcok fölszínre vetették.

Van valami az ő emelkedésében, mely azt hiteti el velünk, hogy
„tudományos“ színezetet akar adni egy irányzatnak, mely végre teljesen
lejáratta a naturalizmus és szimbolizmus egyoldalú, laikus értelmezését.

Az impresszionizmusnak is megadta a halálos dőfést és kivégezte
ezt az elpiperésedett vénkisasszonyt, mely kacérkodásaival elhazudozta
a legújabb eredmények mélységeit.

Hozott helyettük azonban egy olyan elméletet, mely hatalmas
értékeket ígér, de csak tudományos réven férkőzik hozzánk és az agy
értelmi lapjára veti projectióját a hatalmas összefoglalás szabályok közé
ékelt képének.

Rippl-Rónai József már a holnap vágyait egész teljességében
hordozza.

Nem állapít meg törvényeket, hanem egy olyan izgalmat nyújt,
melyet csak a legújabb irodalom készíthet elő.

Az ő meggyőző művészete az örökké emberi documentumok olyan
skálájáról beszél, mely arról győz meg minden elmélyedő és boncol-
gató kedélyt, hogy művészete ugyanolyan intimitásokról számol be,
mint akár egy lírai költemény.

Semmi sincs műveiben a literatúrából.

Az ő színeit szavak nem közelíthetik meg, vonalai gazdagságához
kevés az irodalmi forma.

Művészete nem stilizáló művészet, mint sokan hinnék, nem is
kapcsolódik az impressionistikus látás egyoldalú fokához.

Az ő művészete már nem neo-impressionizmus.

Több ennél: nagyszerű szintézis, mely nem szorul kánonokra és
a természet-megfigyelést egészen mellőzi, hogy igazán művészi, vagyis
egészen irracionális izgalmat tudjon kiváltani.

Tehát semmi szimbolizmus, határozott tagadása a naturalizmus-
nak, megvetése egy felületes impressio kisigényű izgalmanak és leg-
inkább eltérés minden neo-impressionistikus egyoldalúságtól. Ez jellemzi
az ő művészetét.

Ezért vezet művészi életünkben Rippl-Rónai József.

Egy színésznő.

I.

Nyitogatom a kritikai megállapítások almáriumát. Hiába. Rozsdás rekvizitumok. Szinte elpirúlok, hogy ezek között keresgélek, amikor rózsás fiatalságot, művészi szépséget, egy beszédes tavaszt kell megénekelnem. És az asztalomon tavaszi virágok, puha, lágy, mélyült színű orgonák lila felhőjéből felém kacag gúnyosan, arányosan és bájos groteszkséggel a Puck pajtás csúfondáros kis koboldarca . . . Kacag, fúj egyet és a nyomában ringatózó illatfelhő elszórja a papírjaimat és a vértelen, öreg frázisaimat . . .

És ez az. Ez Váradi Aranka. A mindent megértés diabolikus mélységein, az alapos tudás örvényein átlibben, átkacag. Egy finom mosollyal szétrebentti a kétkedést, a töprengést. És ami másnak megdöbbentő és nyomasztó, az a mély és komplikált intellektus nála nem bánt, nem deprimál, nem is kérkedik. Fölldődik egy könnyed gesztusban, egy vibráló nevetésben, egy simogató pillantásban. A mindent megértés és önmagában vonalfinomságokra analizálás bámulatosan új szépségei revelálódnak játékában. De mindent elsimít, mindent harmóniába hangol, tónusba hoz bámulatos ösztöne. Az intuiciónem közönséges ereje lakik Váradi Arankában. Megérez transcendentális hangokat, meglátja az eldifferenciáltság elvont, rejtelmes színeit. És amikor a lelke megittasodik elmúlt, vagy lappangó szépségektől, mélyek és ormok

mysticus bájától — akkor megfogja önmagát és a fölényes intelligenciája retusírozza a fortissimókba csapó orkeszter muzsikáját. Van abban valami különös vonás, amikor a legmélyebb problémák, lelki szakadékok, örvények, az Ibsen symbolikus elfödöttségei fölött egy vékony fiatal lány megáll és belemosolyog mindenbe, a homályba, a symbolumokba, az elfinomult lelki szövetekbe és az okos szemével azt mondja: Értem! Ez a mindent értés, ez a biztosság volt az, amitől féltettem sokáig őt. Ez megdöbbentett. Ha valaki ilyen fiatalon ennyire színészi tévedések nélkül való, amilyennek őt Ekdal Hedvig megható alakjában láttuk, akkor megvan-e benne a nagy elragadtatás? Az az önfeledtető láz, amely nagy tévedéseket és isteni nagyságokat teremt. . . Ekdal Hedvigje tökéletes volt. Tudom, mit írok le.

II.

És azután jött a nagy emfázis. A szerepek szerepe. Goethe Margitja. Elmerülni, elveszni, fölldődni a szerepben. Ezt kellett. És éreztük, hogy ennek a szerepnek eddigi kreálói mit és mennyit véstettek. Voltak németek és szentimentálisak, gartenlaubésakés émeilyítőek. És voltak egy hatalmas zökkenéssel azután hősnők, tébolyodottak, tragikák. És jött Váradi. Az ember. Az első megjelenésre valami félszeg, kedves, zavart, őzike vonás. Még a ruhája is őzike-színű volt. (Talán ez is öntudatosság volt nála.) És kaptunk azután fölépített lelki evolúciót. Láttuk, mint fejlő-

dik szeretővé az őzike. Ébredő érzékisége forró hullámot hömpölygetett le a színpadról. És hallottuk szenvedni. A szentkép előtti imajelenet az átérzésben szivetrázó volt. Az a fojtogató, feltörekvő, bűgő zokogás. Az egész teste, a hervadó ifjusága, a lelke, a bánata zokogott, reszketett, viharzott, fojtott, pianokra lefokozott, lepasztellizált hangjaiban. És az őrjöngés végső jelenetében is csodálatraméltó volt a szövegkiejtésének klasszikus szépsége. Ez a tiszta, kifejezett, új szépségeket föltáró magyar szövegkiejtés tipikus erénye. És nem vész el a színpadi fortissimók hatalmas lendületében.

Balassa Imre.

Pierrette fátyla. (Dohnányi zeneműve.)

Dohnányi kiváló komponista hírében áll s nem lehet csodálni, hogy első színpadi szereplését nagy érdeklődéssel várták zenészkörökben.

Mikor végighallgattam a „Pierrette fátyolát“, kissé vegyes érzelmekkel távoztam az előadás után. Lehet, hogy talán Schnitzler szövegekönyve tévesztett meg, vagy a némajáték mint műfaj, melyet egész másképp képzeltem megzenésítve, mint ahogyan Dohnányi végezte.

Ennek a darabnak a miliója, amit némelyek Biedermeyer-stílusnak neveznek, finom, arabeszkyszerű muzsikát követel, melyből minden brutális elem s erőszakosabb hangfestés hiányzik. Körülbelül olyasféle zene kell ide, mint a 17–18. századbeli francia szalón-zene, mely ugyan nem nagy igényű, de jellegénél fogva leginkább megfelel a hajporos divat s a ceremóniás társasági élet levegőjének. Dohnányi

ezt az intim hangulatot többek közt azzal akarta realizálni, hogy egy stanclis valcert komponált bele (a második kép előjátéka) banális ritmusokkal s üres melódiákkal. Elhisszük, hogy Dohnányi tudhatott volna tartalmasabbat is írni, de ő ezt találta stilszerűnek.

Biedermeyer-stílus nincs a zenében. Hiába, a köznapias elemeknek csak akkor van jogosultságuk a műzenében, ha a milió megkívánja, de ez esetben is bizonyos művészi formában kell jelentkezniök. Mennyivel finomabban, stilszerűbben hangzik az utána következő menüet-szám! A hatás rögtön felöltő s egyaránt szolgálja a helyzetet s a művészi követelményeket. Kétségkívül ennek a darabnak a zenéje azért értékes művész produktuma. Eltekintve attól, hogy minden üteme nagy rutinnal és musikális izléssel van feldolgozva benne, összhatásában a cselekvény minden mozzanatát hűen illusztrálja s ez olyan előny, amire csak elsőrendű zeneszerzők képesek.

Persze nagy tévedés volna Dohnányit a régi vagy az újabb ismert zeneszerzőkkel párhuzamba állítani. Egyénisége magába szívta a modern zenei irányok minden karakterisztikumát. Harmóniai és polifoniája ultragermán, viszont lírája az édeskés olasz frazeologia felé hajlik. Ugyanilyen jellemzi hangszerezését. Teljes zenekari apparátussal dolgozik és minduntalan kitör belőle a szimfónikus, mikor a szöveg szabad kezét enged a tematikus felépítésre. Ilyen szimfónikus jellege van az utolsó képnek, amelyben zseniálisan dolgozza fel Pierrette táncritmusait. A szakadozott, szertelen ütemek kromatikus szólamvezetése mesteri kézre vall és az egész partitúrának talán ezek a legsikerültebb lapjai.

L. R.